

Halina Kaluża

Akademia Podlaska w Siedlcach

PRZEMIANY NA OBSZARACH WIEJSKICH W OPINII ROLNIKÓW GMINY OLSZANKA W WOJ. MAZOWIECKIM

1. Wstęp

W wyniku systemowej transformacji gospodarki narodowej po 1989 r., formuje się nowy, o cechach otwartej gospodarki rynkowej, model wsi i rolnictwa polskiego. W aspekcie strukturalnym można go sprowadzić do trzech segmentów:

1. Segment rolnictwa „socjalnego”, gospodarstw domowych bazujących na dochodach z programów socjalnych; marginalna działalność rolnicza zorientowana jest w istocie na własne potrzeby wyżywieniowe.
2. Segment rolnictwa tradycyjnego, drobnego, gospodarstw o niskiej towarowej produkcji, zorientowanej głównie na rynek lokalny, alokujący prace i kapitał poza rolniczą aktywność gospodarki obszarów wiejskich.
3. Segment polskiego agrobiznesu, gospodarstw wysoko towarowych, relatywnie sprawnych technicznie i ekonomicznie, o rozwiniętych związkach integracyjnych, podejmujących ryzyko, innowacyjnych i kreatywnych (Hunek 2002).

Powszechny Spis Rolny w maju 2002 r. wykazał, że działalność gospodarczą na rachunek własny (rolniczą i/lub pozarolniczą) prowadziło w naszym kraju 2281,6 tys. gospodarstw rolnych, tj. 77,7% ogółu gospodarstw. Gospodarstwa prowadzące wyłącznie działalność rolniczą stanowiły 65,4%. Użytkownicy pozostałych gospodarstw rolnych – 651,6 tys. (22,2% ogółu) – nie prowadzili działalności rolniczej, tzn. odłogowali całą posiadaną powierzchnię użytków rolnych i nie mieli na stanie zwierząt gospodarskich oraz nie prowadzili działalności pozarolniczej, a źródłem ich dochodów były m.in. renty, emerytury i praca najemna.

Rozwój i specjalizacja gospodarstw indywidualnych w Polsce wymuszają na rolnikach konieczność dalszych przemian, które zostały zapoczątkowane w okre-

się transformacji. Ich postawy, opinie i decyzje produkcyjne zadecydują z jednej strony o formującym się posttransformacyjnym modelu rolnictwa, z drugiej strony – o konkurencyjności naszego rolnictwa w rozszerzonej Unii Europejskiej.

Próba odpowiedzi na pytania, czy rolnicy prowadzący gospodarstwa indywidualne – segment rolnictwa tradycyjnego – akceptują nowe warunki funkcjonowania rolnictwa, także jakie mają zamierzenia dotyczące rozwoju własnych gospodarstw, wprowadzania innowacji i nowych pomysłów w produkcji rolnej, oraz opinie rolników na temat poprawy warunków gospodarowania w kontekście zmian systemowych, jakie zachodzą w rolnictwie, zostały przedstawione w niniejszej pracy.

Badania przeprowadzono techniką kwestionariusza wywiadu wśród trzydziestu rolników gminy Olszanka w powiecie Łosice w 2004 r. Objęto nimi wybrane gospodarstwa indywidualne z subsektora rolnictwa drobnego, tradycyjnego, o wielokierunkowej produkcji towarowej przeznaczonej głównie na rynek lokalny, w których produkcja rolnicza stanowiła główne źródło dochodów. Zdecydowana większość respondentów (83%) nie przekroczyła pięćdziesiątego roku życia i w dużej mierze od decyzji przez nich podejmowanych będzie zależał obraz polskiego rolnictwa.

2. Omówienie wyników

Gmina Olszanka znajduje się we wschodniej części woj. mazowieckiego, tuż przy granicy z woj. lubelskim. Region ten zaliczany jest do tzw. ściany wschodniej. Ogółem w gminie są 802 gospodarstwa indywidualne. Użytki rolne zajmują 66,5% ogółu powierzchni gminy. W strategii rozwoju gminy za podstawową szansę uznano gospodarkę rolną, ze względu na korzystne warunki glebowe i klimatyczne, duży udział użytków rolnych, czyste środowisko przyrodnicze, rolnicze tradycje i dostatecznie rozwinięty przemysł rolno-spożywczy w regionie.

Od 1997 gmina należy do Związku Komunalnego Nieskażone Środowisko, a od 1999 r. do Stowarzyszenia Powiatów Nadbużańskich.

Warunki ekonomii otwartego rynku sprawiają, że zaostrza się konkurencja w zakresie produktów rolnych. Rolnikowi potrzebny jest więc stały dopływ aktualnych informacji i wiedzy pochodzących z badań oraz praktyki rolniczej. Stąd wynika ogromna rola zarówno doradztwa, jak i innych form doskonalenia i doskonalenia zawodowego. Wymagania wobec wiedzy i doświadczenia rolników w prowadzeniu konkurencyjnego i zrównoważonego rolnictwa, zorientowanego na konsumenta, na ich potrzeby i oczekiwania wobec żywności, sprowadzają się na ogół do:

- poprawiania jakości produktów,
- troski o trwałość gospodarowania, o dobro środowiska naturalnego i zwierząt,
- polepszenia wydajności produkcji (Nelsen 1997).

Zdaniem J. Wołoszyna (2004), warunkiem racjonalnego wykorzystania nakładów w rolnictwie jest odpowiedni poziom kwalifikacji osób czynnych zawo-

dowo w tym sektorze gospodarczym. Im wyższy jest ten poziom, tym rolnikom łatwiej znaleźć informacje, szybciej mogą przyswoić postęp, racjonalniej gospodarować. Wiedza fachowa przyspiesza adaptację wszelkiego rodzaju nowatorstwa do istniejących technik wytwarzania. Wykształcenie rolników w Polsce, pomimo znacznej poprawy, jest nadal na niskim poziomie. Jak podaje Rocznik Statystyczny GUS, w 2002 r. w porównaniu z 1996 r. liczba użytkowników gospodarstw z wyższym wykształceniem zwiększyła się o 2,5 punktu procentowego, średnim zawodowym o 4,9 punktu procentowego, a zasadniczym zawodowym o 5,7 punktu procentowego. Zmniejszyła się natomiast liczba użytkowników z wykształceniem podstawowym – o blisko 9 punktów.

Z przeprowadzonych badań wynika, że większość rolników miała wykształcenie średnie (76,6 %) a reszta zawodowe (23,4%). W badanej zbiorowości nie było osób legitymujących się wykształceniem wyższym i podstawowym (tab. 1).

Pod względem struktury wieku najliczniej reprezentowane były grupy rolników w wieku poniżej 35 lat (50%) i 36-50 lat (33%), którzy przejęli gospodarstwa po rodzicach, oraz ponad 50 lat (17%). W badaniach wzięły zatem udział osoby, przed którymi jest jeszcze długi okres aktywności zawodowej.

Tabela 1. Respondenci według wykształcenia

Wyszczególnienie	Liczba rolników	Udział (w %)
Wyższe	-	-
Średnie	22	76,6
Zawodowe	8	23,4
Podstawowe	-	-

Zródło: badania własne.

Na pytanie, czy chcieliby podnieść swoje kwalifikacje zawodowe, 57% ankietowanych rolników przyznało, że tak. Pozostali rolnicy (33%) uważali swoje kwalifikacje za wystarczające i uznali, że nie widzą potrzeby podnoszenia swoich umiejętności zawodowych.

W gospodarce rynkowej dużą rolę odgrywa informacja rynkowa. Badania wskazują, że rolników najbardziej interesują informacje rynkowe na temat cen produktów i środków produkcji oraz dane dotyczące rynków zbytu (tab. 2).

Najwięcej informacji respondenci czerpią z programów telewizyjnych (99,6%), aczkolwiek prasa i programy radiowe są również istotną informacją marketingową. Ankietowani rolnicy zainteresowani są codziennymi informacjami (83,3% wskazań), głównie z rolniczych programów telewizyjnych. Świadczy to o wzrastającej wśród rolników świadomości, że dostęp do informacji jest warunkiem sprawnego podejmowania decyzji produkcyjnych.

Na zawarte w kwestionariuszu pytanie, co zrobić, aby polskie produkty znalazły nabywców za granicą, ponad połowa ankietowanych stwierdziła, że promocja i reklama mogą być bardzo pomocne. 50% ankietowanych uważa, że należy eksportować żywność tzw. zdrową, ekologiczną. Duże, jednorodne partie produk-

tów rolniczych są istotne dla 33,3% ankietowanych rolników, aby mogły znaleźć nabywców za granicą (tab. 3).

Tabela 2. Informacja marketingowa*

Informacja marketingowa		Liczba wskazań	Odpowiedzi (w %)
I.	O lokalnych cenach środków produkcji	21	70
	Aktualne, dotyczące cen produktów i środków produkcji	21	70
	O rynkach zbytu	22	73,3
	O niedoborach na rynku	15	50
	O sposobach przygotowania produktów do wyjścia na rynek	1	3,3
	O nietypowych gałęziach produkcji	8	26,6
II.	Źródła informacji dla rolników	29	96,6
	Program telewizyjny	18	60,0
	Prasa	17	56,6
	Programy radiowe	25	83,3
III.	Odstęp czasowy	5	16,6
	Raz w miesiącu		
	Codziennie	25	83,3
	Co tydzień	5	16,6
	Co kwartał	-	-
IV.	Oczekiwana forma informacji		
	Program TV	25	83,3
	Czasopismo	-	-
	Biuletyn ODR	4	13,3
	Ulotka	5	16,6
	Telefonicznie	5	16,6

* Respondenci udzielali więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Tabela 3. Co należy zrobić, aby polskie produkty znalazły nabywców za granicą*

Wyszczególnienie	Liczba wskazań	Struktura wskazań (w %)
Poprawić stan higieny	3	10
Zapewnić jednorodność i jakość produktu	10	33,3
Poprawić estetykę opakowań	2	6,6
Sprzedawać produkty rolnicze bardziej przetworzone	15	50,0
Eksportować zdrową, ekologiczną żywność	15	50,0
Zwiększyć reklamę i promocję	20	66,6
Razem	65	216,5

* Respondenci udzielali więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Do głównych problemów związanych z funkcjonowaniem gospodarstwa ankietowani rolnicy zaliczyli: wahania cen, wysokie ceny środków produkcji i niskie ceny produktów, brak stabilności na rynku. Z problemem źle zorganizowanego skupu borykało się aż (86,6%) ankietowanych rolników (tab. 4).

Z badań przeprowadzonych przez K. Szarą (2001), wynika również, że wysokie koszty produkcji (49,8% wskazań) i niedobór środków finansowych (29,8%)

to najczęściej wykazywane problemy. Rolnicy borykają się również z trudnościami ze zbytem.

Z deklaracji respondentów wynika, że 60% z nich jest zainteresowanych powiększeniem swojego gospodarstwa. Byli to rolnicy z wykształceniem średnim. Świadczy to o świadomości, że aby się utrzymać na konkurencyjnym rynku, należy zwiększyć skalę produkcji. Natomiast 13,2% badanych rolników raczej nie planuje powiększenia obszaru gospodarstwa. Taką decyzję podjęli rolnicy z wykształceniem zawodowym (tab. 5).

Tabela 4. Trudność w prowadzeniu gospodarstwa w gospodarce rynkowej

Utrudnienia	Liczba gospodarstw	Procent wskazań
1. Dysproporcje cen, wysokie koszty produkcji	30	100,0
2. Niestabilność rynków	28	93,3
3. Brak organizacji skupu	26	86,6
4. Brak opieki państwa	20	66,6
5. Spadek popytu	28	93,3
6. Trudność ze zbytem	19	63,3
7. Niedobór środków finansowych	20	66,6
8. Wysokie oprocentowanie kredytów	18	
9. Brak maszyn	2	

*Respondenci udzielali więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Rolnicy z wykształceniem średnim uważali, że nie tylko istotne jest powiększenie gospodarstwa, ale również jego modernizacja. Rolnicy legitymujący się średnim wykształceniem planują inwestycje w gospodarstwie rolnym. (tab. 5).

Tabela 5. Modernizacja gospodarstw

Wykształcenie	Liczba wskazań		Procent wskazań
	wykształcenie średnie	wykształcenie zawodowe	
Plany inwestycyjne			
Tak	12	-	40,0
Raczej tak	6	-	20,0
Nie wiem, trudno powiedzieć	4	1	15,0
Raczej nie	-	4	13,3
Nie	-	3	10,0

Właściwe podejmowanie decyzji produkcyjnych przez rolników ma istotne znaczenie dla osiągnięcia nadwyżki bezpośredniej. Występujący w rolnictwie długi cykl produkcji, cykle specjalne i brak sprawnie funkcjonujących systemów informacji rynkowej często powodują, że opłacalna w danym okresie produkcja może nie przynieść oczekiwanych efektów finansowych. Ankietowani rolnicy przede wszystkim zainteresowani są informacjami na temat sprawnego prowadzenia gospodarstwa i doradztwem specjalistów ODR. Przeprowadzone badania informują, że wielu rolników z wykształceniem średnim korzysta z literatury fachowej. Na swoim doświadczeniu i wiedzy polegają rolnicy z wykształceniem zawodowym (tab. 6).

Tabela 6. Doradztwo rolnicze dotyczące funkcjonowania gospodarstwa

Źródło doradztwa	Liczba wskazań		Wskazania (w %)
	wykształcenie średnie	wykształcenie zawodowe	
1. Specjaliści ODR	15	7	73,3
2. Fachowa literatura	18	3	70,0
3. Programy rolnicze radiowe i telewizyjne	12	5	56,6
4. Rodzina	10	2	40,0
5. Od rolników którym powodzi się lepiej	8	1	30,0
6. Polegam na swojej wiedzy i doświadczeniu	7	3	33,3

Do rolników skierowano pytanie dotyczące inwestycji będącej nowością w okolicy. 30% ankietowanych rolników z wykształceniem średnim podjęłoby ryzyko inwestycji, gdyby był zapewniony zbyt. 45% respondentów wolałoby poczekać aż zajmie się tym ktoś inny w okolicy. Rolnicy z wykształceniem średnim (15% wskazań) weszliby w spółkę z sąsiadami mającymi pomysł na dochodową działalność lub inwestorem z zewnątrz. Rolnicy z wykształceniem zawodowym nie podjęliby takiego ryzyka (50% wskazań) (tab. 7).

Tabela 7. Deklaracje rolników co do inwestycji będącej nowością w okolicy

Wyszczególnienie	Rolnicy z wykształceniem średnim (w %)	Rolnicy z wykształceniem zawodowym (w %)
Podejmę sam ryzyko inwestycji	30,0	-
Nie podejmę takiego ryzyka	-	50,0
Zaproponuję spółkę z sąsiadem	10,0	-
Poczekam aż zajmie się tym ktoś inny i sam ocenię pomysł	45,0	50,0
Spółka z sąsiadem mającym pomysł na dochodową działalność lub inwestorem z zewnątrz	25,0	-

Źródło: badania własne.

Na pytanie dotyczące sposobu sprzedaży produktów rolnych większość ankietowanych rolników odpowiedziało, że swoje towary sprzedaje do punktu skupu i pośrednikom (tab. 8).

Tabela 8. Sprzedaż produktów rolnych w badanych gospodarstwach

Sposób sprzedaży	Obszar gospodarstwa (w ha)				Razem liczba odpowiedzi	Procent odpowiedzi
	mniej niż 5	6-10	10-15	więcej niż 15		
Drobnym odbiorcom w gospodarstwie	1	2	1	1	5	16,6
Pośrednikom	-	1	2	4	7	23,3
Na targu	-	-	1	1	2	6,6
Sprzedaż do hurtowni	-	-	-	-	-	-
Do punktu skupu	-	1	5	16	22	73,3

Źródło: badania własne.

3. Wnioski

1. W dobie gospodarki rynkowej większość ankietowanych rolników z wykształceniem średnim jest zainteresowana powiększeniem i modernizacją swojego gospodarstwa.
2. Rolnicy z wykształceniem średnim widzą konieczność podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych.
3. Największą popularnością wśród rolników cieszą się informacje zawarte w programach telewizyjnych na temat cen i rynków zbytu. Rolnicy chcieliby, aby tego typu informacje przekazywane były codziennie.
4. Największą trudność w prowadzeniu gospodarstwa stanowią wysokie koszty produkcji i niestabilność rynków.
5. Ankietowani rolnicy sprzedają swoje produkty rolne przede wszystkim w punktach skupu i pośrednikom.

Literatura

- Hunek T., *Rolnicza Polska wobec wyzwań współczesności*, IRWiR, PAN, Warszawa 2002.
- Nelsen N.G., *Wymagania stawiane przyszłej edukacji rolniczej*, [w:] *Duńskie inspiracje doskonalenia kształcenia polskich rolników*, red. J. Krosny, Wyd. KCOR, Brwinów 1997.
- Wołoszyn J., *Wiedza istotnym zasobem w rolnictwie*, Problemy Rolnictwa Światowego, tom XII, SGGW, Warszawa 2004.
- Szara K., *Jakość życia w gospodarstwach rolniczych Polski południowo-wschodniej*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 901, AE, Wrocław 2001.
- Pozarolnicza działalność gospodarstw rolnych 2002*, GUS, Warszawa 2003.

CHANGES IN COUNTRY REGIONS IN THE OPINION OF FARMERS OF THE OLSZANKA COMMUNITY IN MAZOWIECKIE VOIVODSHIP

Summary

The aim of the paper was to show the questioned farmers opinion about their farms development possibilities. The research concentrates on individual farms of the community of Olszanka, which main source of income is the production of marketable agricultural goods. The purpose of the study is to present the role of market information for functioning of individual farms. It is shown that the main factors inhibiting proper functioning of individual farms are: lack of markets for agricultural products and high cost of means of production. The basic sources of market information are TV and the radio programmes. A large group of the farmers perceives their chance in the farms enlargement.